

R. MAŽURAN

POSLOVNA FUNKCIJA U INDIVIDUALNOM POLJOPRIVREDNOM SEKTORU¹⁾

U V O D

Kad govorimo o pitanjima poslovnosti u procesu rada individualnog sektora poljoprivrede, onda ne možemo a da se ne sjetimo već pomalo poslovične, često upotrebljavane izreke naših poljoprivrednih proizvođača koja glasi: »Mi sve možemo proizvesti na našem gospodarstvu, samo vi nama recite kome ćemo sve što proizvedemo prodati«, jer, premda takva tvrdnja nema svoju sasvim realnu osnovu, ipak, simptomatična je za cjelokupnost odnosa u agraru, pa je treba djelomično uvažiti.

U čemu je ta tvrdnja nerealna?

Nerealnost te tvrdnje leži u opće poznatoj činjenici u ekonomiji svake proizvodnje, pa prema tome i poljoprivredne, da je ekonomski bez osnova postavljati pitanje da li se može ili ne nešto proizvesti, a da se istovremeno ne postavi pitanje količine, kvalitete, vremena proizvodnje, cijene koštanja, ukratko — racionalnosti proizvodnje koja mora dobiti svoju verifikaciju prijemom kod potrošača koji je spreman platiti određenu cijenu ponuđenoj robi s jedne strane, a isto tako s druge strane kod proizvođača interesom za proizvodnju odnosno da se u proizvodnji može ostvariti toliku razinu dohotka koja stimulatивно djeluje na proizvođača za nastavljavanje proizvodnje određene robe.

U suprotnom, tako postavljeno pitanje svodilo bi nas u okvire tehnološke problematike, pa ga možemo uspoređivati sa sličnim pitanjima, kao što su: da li jedna manje razvijena zemlja može proizvesti atomsku bombu ili ne, da li je Jugoslavija mogla prije izgraditi hidro sistem Dunav-Tisa-Dunav ili ne, itd.

Naravno, mnogo manje razvijene zemlje mogle su proizvesti atomsku bombu i Jugoslavija je mogla prije izgraditi svoj hidro sistem, ali to ipak nije učinjeno iz jednostavnog razloga što bi za neke zemlje proizvodnja atomske bombe predstavljala jednostranu proizvodnu orijentaciju i izvanredno velik ekonomski napor koji nije srazmjernan postojećem stupnju razvika proizvodnih snaga tih zemalja, pa bi takav postupak imao nedogledne posljedice na području životnog standarda radnih ljudi. Slično bi bilo i s Jugoslavijom da je u tako značajan poduhvat ušla u neodgovarajuće vrijeme. O tome Mijo Mirković²⁾, pored ostalog, piše:

»Kad se prišlo bliže problemu, od želja k stvarnom stanju, vidjelo se, da nema proizvodnih sredstava, koja bi pri građenju kanala trebala da vade ogromne količine pijeska, kako kanal ne bi propuštao vodu, i izračunalo se 5—6 godina kasnije, da bi proizvodna sredstva za gradnju kanala, kad bi bila uvezena, koštala milijarde deviznih dinara. Zbog toga je početak izvođenja radova odložen do godine 1957 . . .«

Rudolf Mažuran, dipl. oec, predsjednik Zadružnog saveza Hrvatske

1) Ovdje se misli na poslovnu funkciju u širem smislu, tj. ne samo na organiziranost i ekonomiju proizvodnje u primarnoj sferi, već i u cjelini agroindustrijskog kompleksa.

2) M. Mirković: Uvod u ekonomiku FNRJ, Naprijed — Zagreb, 1959, str. 32.

No, ako se pri postavljanju ovoga pitanja misli na cjelinu odnosa koji se ostvaruju u lancu od primarne proizvodnje do potrošnje u agroindustrijskom kompleksu, a naš seljak u prvom redu misli na to kad govori o problemima proizvodnje i prodaje svojih proizvoda, onda to pitanje ima svoje opravdanje, jer je činjenica, da je često u našoj praksi stanje takvo, da poljoprivrednik u procesu proizvodnje udovoljava svim zahtjevima ekonomije, pa da ipak bude u položaju da proizvedenu robu ne može prodati.

Dakle, pitanje je dosta složeno, pa ga se ne može promatrati jednostrano, a još manje se u rješavanju može pristupati na takav način.

Kompleksnost ove problematike temelji se na činjenici da je proizvodnja sela objektivno sastavni dio ukupnih odnosa u agroindustrijskom kompleksu, što znači, da je seljak svojom proizvodnjom izložen djelovanju tržišnih zakona, intervenciji društvene zajednice raznim mjerama ekonomske politike, interesima udruženoga rada u preradbenim kapacitetima i prometnim organizacijama, sporoj komunikaciji s naučnim institucijama i uopće faktorima koji unapređuju proces proizvodnje itd., a istovremeno je ta proizvodnja tek u primarnoj fazi izlaska iz naturalne u robnu, s puno tradicionalizma koji, ako se ne isključi zajedničkim djelovanjem samih poljoprivrednika i udruženog rada, odlaže ostvarivanje novih odnosa na selu, što znači nastavljanje zaostajanja proizvodnih snaga sela sa svim negativnim posljedicama, u prvom redu po samo selo. Zbog toga je potrebno svestranije analizirati i razjasniti ulogu svih faktora koji djeluju na seosku proizvodnju kao dijela ukupne proizvodnje u agroindustrijskom kompleksu, a tu se može govoriti o nizu pitanja kao što su: produktivnost rada sa svim elementima koji uvjetuju datu razinu produktivnosti (veličina i kvalitet zemljišta u individualnom gospodarstvu, osposobljenost seoske porodice za proces rada, kvalitet oruđa za rad i sl), odnos između proizvodnih kapaciteta sela i potrošnje roba iz te proizvodnje, uloga društvenog sektora u poljoprivrednoj proizvodnji, uloga proizvođača, oruđa za rad i repromaterijala za potrebe seoske proizvodnje, odnos preradbenih kapaciteta i prometnih organizacija prema seoskoj proizvodnji, stupanj organiziranosti poljoprivrednika u odgovarajuće organizacione oblike kao preduvjeta za ostvarivanje samoupravne koncepcije planiranja i društvenih karakteristika dohotka u cjelini agroindustrijskog kompleksa, stimulativne mjere društva, naročito za pojedine vrste poljoprivredne proizvodnje (poreska politika, kreditne premije, kompenzacije i dr), itd.

Razumljivo je da to sve treba promatrati u pravoj vremenskoj dimenziji, uvijek imajući u vidu potrebu skladnog djelovanja svih faktora na svakom stupnju cjelokupnog društveno-ekonomskog razvitka.

1. NEKE KARAKTERISTIKE POSLOVNE FUNKCIJE INDIVIDUALNOG SEKTORA U RAZDOBLJU DO 1974. GODINE

Za organizaciju poslovne funkcije individualnog poljoprivrednog sektora u narednom razdoblju, u vrijeme provedbe intencija novog Ustava i Zakona o udruženom radu, bitno je realno ocijeniti prethodno vrijeme u kojemu je egzistirao individualni poljoprivredni sektor, dakle u pret-

hodnim etapama našeg ukupnog razvitka, koja svaka za sebe predstavlja način organiziranja na datom stupnju razvijenosti proizvodnih snaga, u kojima se sa svim svojim specifičnostima uvijek nalazio i ovaj sektor.

Tu prije svega treba konstatirati činjenicu da se ukupan razvitak našega zadrugarstva u poslijeratnom razdoblju razlikovao, naročito u pojedinim fazama, od razvitka u drugim zemljama, kako na Istoku, tako i na Zapadu. U početku su više korištena iskustva Istoka (seljačke radne zadruge i državna poljoprivredna dobra), da bi se kasnije više koristila iskustva Zapada (opće poljoprivredne i specijalizirane zadruge) odnosno vlastita predratna iskustva, što je sve, manje ili više, ostalo podređeno osnovnoj tendenciji naše agrarne politike — stvaranju uvjeta za izvlačenje našega sela iz tradicionalizma u razvitku proizvodnje i stvaranju uvjeta za razvitak novih samoupravnih odnosa na jedinstvu interesa radnika i seljaka.

U odnosu na poslovnu funkciju, bez obzira na posizanje za tuđim iskustvima, sve do 60-tih godina i u našem zadrugarstvu, kao primarnom obliku organiziranja individualnog poljoprivrednog sektora, bila je prisutna izgradnja tzv. vlastite poslovne funkcije. U tom vremenu je zadruga razvijena kao organizacija sa svim funkcijama u interesu sela (od proizvodne do prometne i financijske), a za prometnu funkciju osim samih zadruga razvijena su zadružna trgovinska poduzeća, poslovni zadružni savezi i slične organizacije.

Bilo je i perioda u kojima je zadružna trgovina zauzimala značajno učešće u ukupnom obavljenom prometu roba. To se može zaključiti iz podataka o učešću zadružne trgovine u ukupnom prometu roba u 1951. i 1952. godini iz kojih proizlazi da je tada bila prisutna i tendencija rasta toga učešća.

Ne računajući obavljeni promet ugostiteljskom djelatnošću, zadružna trgovinska poduzeća i zadruge u toku 1952. godine, ostvarili su promet industrijskom robom i poljoprivrednim proizvodima 20% od ukupnog robnog prometa na malo u Jugoslaviji, kako je istaknuto u izvještaju tadašnjeg Glavnog zadružnog saveza FNRJ, što je ilustrirano uporednim podacima prema 1951. godini³⁾.

Tabela 1 — Robni promet na malo u 1951. i 1952. god. u Jugoslaviji
(u mil. dinara)

Republika	1951. godina			1952. godina		
	Ukupno	Zadružna mreža	%	Ukupno	Zadružna mreža	%
Srbija	103.442	21.706	20,9	124.636	25.964	20,8
Hrvatska	67.399	13.321	21,9	85.376	18.275	21,3
Slovenija	36.606	7.753	19,0	49.143	12.958	28,3
B i H	36.288	5.936	16,3	48.392	7.278	15,3
Makedonija	17.169	1.080	6,2	23.163	1.070	4,6
Crna Gora	4.821	519	10,7	7.391	1.529	20,6
Ukupno:	265.725	50.315	18,5	338.101	67.074	20,0

3) Izvještaj Upravnog odbora Glavnog zadružnog saveza FNRJ za četvrtu redovnu skupštinu, Beograd, 1954. str. 18.

Osim toga, u izvještaju je prikazana i tendencija rasta prometa poljoprivrednih proizvoda (indeks 1952. u odnosu na 1951. godinu za Jugoslaviju je iznosio 165,9).

Međutim, treba imati u vidu da je zadružna mreža u prvom redu obavljala promet industrijske robe, jer je učešće poljoprivrednih proizvoda u ukupnom prometu 1952. godine za Jugoslaviju iznosilo tek 19,9%. To je bilo ujedno i najveće učešće prometa poljoprivredne proizvodnje kroz zadružnu mrežu, jer je u narednim godinama sve više rastao promet industrijskih roba u zadružnoj mreži.

Mjerama ekonomske politike društva od 1956. godine, zbog potrebe veće proizvodnje hrane kako za ishranu stanovništva, tako i za sve veće potrebe preradbenih kapaciteta, uz postojeće zadruge bilo je nužno mrežu organizacija u funkciji povezivanja cjelokupne proizvodnje s potrebama potrošnje, na domaćem tržištu, a i na inozemnom, posebno u zapadnoj Evropi koja je praktično u to vrijeme mogla apsorbirati sve naše poljoprivredne viškove. Tako dolazi do formiranja zadružnih poslovnih saveza.

U vezi s ulogom i zadacima poslovnih saveza Edvard Kardelj je, pored ostalog rekao:⁴⁾

»U suštini poslovni savezi treba da budu, dakle, organizacija istog tipa kao što su poslovna udruženja industrijskih preduzeća, koja se ujedinjuju u cilju postizanja određenih zajedničkih zadataka. A to istovremeno znači da poslovni savezi ne treba da imaju privilegiju u našem ekonomskom sistemu u poređenju s drugom sličnom organizacijom niti bilo kakvih monopolističkih prava, ali isto tako oni ne treba ni u čemu da se od drugih razlikuju po svojim pravima.«

Prema tome, poslovni savezi su trebali biti takva organizacija koja unapređuje poslovnu funkciju svojega članstva, što proizlazi iz nekoliko osnovnih zadataka koji su se u vrijeme njihova djelovanja ispostavljali i ostvarivali:

1. Realizirani su kao poslovna udruženja zadruga, poljoprivrednih dobara i drugih zainteresiranih organizacija za poljoprivrednu proizvodnju;

2. U njima se prvenstveno ostvarivala poslovna funkcija uključujući unapređenje organizacije, tehnologije i uopće ekonomije rada za potrebe čimbenika;

3. Poslovni savezi su konstituirani kao samostalne organizacije u kojima se u velikoj mjeri ostvaruju principi društvenog upravljanja učešćem rukovodnih organa iz redova članstva u upravljanju savezima, što je bio logičan nastavak ostvarivanja samoupravljačkih odnosa koji su se ostvarivali u zadrugarstvu.

Ovisno o interesu članstva osnivani su poslovni savezi po horizontalnoj i po vertikalnoj liniji, tj. postojali su savezi po sadržaju rada (ratarski, vinarstvo-voćarski, za mehanizaciju itd.) i po teritorijalnom obuhvatu (od općine do republike).

⁴⁾ E. Kardelj: Problemi socijalističke politike na selu, Kultura, Beograd, 1959. str. 247.

Međutim, ubrzo dolazi do reorganizacije poslovnih zadružnih saveza odnosno do njihove likvidacije u općoj klimi likvidacije zadruga oko 1962. godine, kad prestaju radom i zadružne banke i štedionice čime počinje etapa stagnacije zadrugarstva, sve do današnjih dana.

Premda još nitko nije svestranije objasnio društveno-ekonomske i druge pretpostavke takvog odnosa prema zadrugarstvu u to vrijeme, a što bi bilo potrebno sa stajališta sadašnjih napora u društvu da se zadrugarstvo obnovi, ipak, bilo je puno rasprava o tome, što je u to vrijeme jednim dijelom rezimirano u napisu tadašnjeg predsjednika Glavnog zadružnog saveza Hrvatske Zdravka Čirića: »Aktualni problemi poljoprivrednih zadruga«, u kojemu se, između ostalog, kaže:⁵⁾

»Jedni smatraju da je zadruga nadmašena i da više ne odgovara dostignutom stupnju društveno ekonomskog razvitka. Drugi opet smatraju da je zadruga upravo nezamjenjivi tip organizacije, najpodesniji za postepenu socijalističku rekonstrukciju sela. Prvi iznose slijedeće argumente: veći broj zadruga ima gubitke, nagomilani činovnički aparat, nesuvremenu organizaciju rada. Način upravljanja je u suprotnosti s principima radničkog samoupravljanja itd. Drugi opet kažu da su mnoge teškoće i slabosti poljoprivrednih zadruga odraz objektivnog položaja poljoprivrede u cjelini, da seljak drži znatno više zemljišnih kapaciteta nego socijalistički sektor i da je ne samo njegov, nego i društveni interes, da imamo jake zadruge sposobne da i ovdje unapređuju poljoprivrednu proizvodnju, da se zadrugama ne daje odgovarajuća pomoć u kadrovima, a da su i pored toga mnoge izrasle u snažne privredne organizacije«.

Nema sumnje, trebalo je jačati društveni sektor poljoprivrede, ali istovremeno nije bilo nužno likvidirati zadrugarstvo, što se nije trebalo poistovjetiti s jednim brojem zadruga koje su bile u teškoćama. Međutim, i o tima se trebalo raspraviti na istoj osnovi kao i kad se nađu u teškoćama druge socijalističke organizacije, što nije činjeno, pa je svaka zadruga koja nije uspješno poslovala odmah i likvidirana.

Rezultat toga je poznat — od preko 1.500 zadruga u Hrvatskoj (1960. god.) u narednih 10 godina likvidirano ih je preko 90%.

U pogledu uvjeta za razvitak poslovne funkcije u to vrijeme mogu se uočiti slijedeće tendencije i stanja:

1. Poglavitito sve zadružne poslovne organizacije (poslovni savezi i same zadruge) transformiraju se u klasične trgovinske organizacije, poslovna udruženja i sl, dok zadruge ulaze u borbu za opstanak na način da i same napuštaju (ili im se oduzimaju) uvjete za proizvodnju predajom zemljišnih površina (zadružne ekonomije) poljoprivrednim dobrima i kombinatima, a nastavljaju se baviti isključivo trgovinskom djelatnošću (izuzetak od toga je manji broj zadruga (kao što su St. Jankovci, u Filip Jakovu, i dr);

5) Poljoprivreda i zadrugarstvo Hrvatske 1941 — 1961, Zadruga štampa, Zagreb, 1961. str. 56.

2. Klasične trgovinske organizacije ulaze u područje sela preuzimajući u postupku likvidacije zadruga zadružne prodavaonice i nastavljaju zadrugu trgovinsku djelatnost ali samo dok im se to isplaćivalo, da bi se ubrzo povukle samo do onih naselja koja su imala veće potrošačke mogućnosti i gdje su postojale dobre saobraćajnice odnosno gdje trgovina nije imala visoke zavisne troškove u distribuciji robe. Strogo je primjenjivan ekonomski račun u interesu zaštite osobnih dohodaka zaposlenih radnika u trgovini.

To je područje, uz ostala, gdje se ruši prije toga uspostavljena teorijska postavka da »socijalistička trgovina ima za cilj zadovoljiti potrebe potrošača, građana socijalističkog društva, a ne da stvara dobit za sebe«. Takvi odnosi nisu uzrokovani samo subjektivnim ponašanjem trgovine, već su i tada rezultat djelovanja važećeg privrednog sistema. Tako se dogodilo da je selo ostalo bez svoje prometne funkcije i došlo je do pogoršanja uvjeta u snabdijevanju industrijskim proizvodima i otkupu poljoprivrednih proizvoda sela;

3. Slično se dogodilo i s ugostiteljskom djelatnošću;

4. Proglašena je opasnost od traktorizacije sela po razvitak socijalizma i u traktoru se oličavalo kulaštvo, što je ubrzo, na svu sreću, ipak napušteno;

5. Dolazi do stagnacije u proizvodnji na individualnom sektoru i čine se naponi za povećanjem na društvenom, što se i ostvaruje, ali se time ipak ne može opravdati zaostajanje individualnog sektora, što se kasnije i uvidjelo i postupno su se odnosi mijenjali, o čemu govore i podaci u proizvodnji osnovnih ratarskih proizvoda: pšenici, kukuruzu i šećernoj repi (tabele 2, 3 i 4).⁶⁾

Tabela 2 — Učešće društvenog i individualnog sektora poljoprivrede Jugoslavije u proizvodnji pšenice 1957 — 1977. godine
(u mil. t. i %)

Godina	Ukupno	Društveni	%	q/ha	Individ.	%	q/ha
1957.	3.100	306	9,9	23,0	2.790	90,1	15,2
1967.	4.820	1.523	31,6	38,3	3.297	68,4	22,2
1977.	5.621	2.270	40,4	48,9	3.351	59,6	29,4

Tabela 3 — Učešće društvenog i individualnog sektora poljoprivrede Jugoslavije u proizvodnji kukuruza 1957 — 1977. godine
(u mil. t. i %)

Godina	Ukupno	Društveni	%	q/ha	Individ.	%	q/ha
1957.	5.660	588	10,4	38,4	5.072	89,6	20,8
1967.	7.200	1.267	17,6	52,8	5.933	82,4	26,1
1977.*)	9.511	1.467	15,4	60,4	8.044	84,6	38,7

6) Statistički godišnjaci Jugoslavije

Tabela 4 — Učešće društvenog i individualnog sektora poljoprivrede Jugoslavije u proizvodnji šećerne repe 1957 — 1977. godine

(u mil. t. i %)

Godina	Ukupno	Društveni	%	q/ha	Individ.	%	q/ha
1957.	2.030	550	27,1	286	1.480	72,9	284
1967.	3.680	2.108	57,3	432	1.572	42,7	298
1977.*)	5.380	3.855	71,7	470	1.525	28,3	372

Iz ovih podataka se može zaključiti da je u osnovnoj ratarskoj proizvodnji učešće individualnog sektora relativno brzo padalo, a apsolutno je neznatno raslo, osim u kukuruzu gdje je i dalje prisutan interes poljoprivrednika zbog ishrane stočnog fonda koji je gotovo isključivo, nakon ovih pokušaja da ga akceptira i društveni sektor, ipak ostao u individualnom. No, i pored pada učešća individualne proizvodnje u posljednjih 20 godina i to pšenice od 90,1 na 59,6, kukuruza od 89,6 na 84,6 i šećerne repe od 72,9 na 28,3%, ipak ostaje činjenica društvene opravdanosti daljnjeg razvitka poljoprivredne proizvodnje na individualnom sektoru, kako zbog samog sela, tako i zbog potreba preradbenih kapaciteta i potreba grada, izvoza i dr., pa je nužno na osnovu te proizvodnje i u njezinoj funkciji razvijati cjelokupnost odnosa koji će je unapređivati.

Podaci o drugim proizvodnjama još uvjerljivije govore o činjenici da je individualni sektor ostao, a na osnovu planskih predviđanja, ostati će još dugo vremena, dominantan naročito u nekim poljoprivrednim proizvodnjama. Tako je 1974. godine u jugoslavenskoj proizvodnji individualni sektor učestvovao u: suncokretu sa preko 50, krumpiru 98, šljivi 97, grožđu 83, duhanu 99, govedskom 60 i svinjskom mesu 75. Gotovo cjelokupna krmna baza djetelinsko travnih smjesa se proizvodi u individualnom sektoru itd. Slično je stanje i u Hrvatskoj;

6. U tom vremenu otvorene su granice zemlje za privremeno zapošljavanje u inozemstvu u čemu pretežno učešće imaju individualni poljoprivrednici, od kojih dobar dio svoju egzistenciju užeg dijela obitelji rješava zaradom izvan svog gospodarstva već preko 10 do 15 godina. U tim gospodarstvima uglavnom je došlo do smanjenja robne proizvodnje, osim djelomično u proizvodnji mlijeka i nešto mesa, a velik dio se pojavljuje kao potrošač i kupac poljoprivrednih proizvoda proizvedenih izvan njihovih gospodarstava. Jedan dio zaposlenih nema namjeru više raditi u poljoprivredi, dok drugi dio konstantno ulaže zarađena sredstva u opremanje gospodarstva suvremenom mehanizacijom, gradi gospodarske objekte, a istovremeno masovno školuju svoju djecu i obrazuju ih za nepoljoprivredna zanimanja;

7. Dalje je prisutan proces usitnjavanja zemljišnog posjeda individualnih poljoprivrednika. Smanjuje se broj gospodarstava sa zemljišnim maksimumom, kao i svih drugih, osim kategorije gospodarstava od 1 do 3 ha, koja su u porastu.

Tabela 5 — *Struktura individualnih gospodarstava u SR Hrvastkoj prema veličini posjeda 1960. i 1971. godine⁷⁾*

Veličina posjeda	Struktura gospodarstava (u %)	
	1960.	1971.
do 1 ha	19,3	25,2
1 — 2	19,4	20,3
2 — 3	16,7	16,8
3 — 4	12,0	8,6
4 — 5	10,0	9,7
5 — 8	14,4	12,8
8 — 10	4,1	3,7
10 — 15	2,7	1,8
15 i više	1,4	1,1

8. Smanjuje se obujam investicija u individualni poljoprivredni sektor, osim na području djelovanja poljoprivrednih kombinata, koji nastavljaju razvijati kooperaciju, ali na suženom i sve manjem prostoru;

9. Poljoprivrednici zaostaju u pogledu obrazovanja za određena zanimanja u poljoprivrednoj proizvodnji, kojih zapravo u tome sektoru i nema odnosno društveno nisu verificirana i sve se svodi na održavanje tečajeva za one proizvodnje za koje je zainteresiran društveni sektor odnosno kombinati na području njihovog djelovanja, itd.

Naravno, ovo su samo neka od pitanja koja u tome vremenu dobivaju na svome značenju u razvitku individualnog poljoprivrednog sektora i jasnije se izdvajaju kao razvojne tendencije s jakom vezom i odrazom na poslovnu funkciju.

U nedostatku bolje organiziranosti individualni sektor je postao područje na kojemu se je najviše ostvarivao stihijan odnos u pogledu djelovanja tržišnih zakona. Za to najbolje služi primjer stočarske proizvodnje koja je, u svom razvitku, pokazivala apsurdna stanja u odnosima cijena i djelovanju faktora izvan samih poljoprivrednih proizvođača s tim da je često seljak bio proglašavan krivim za povremenu nestašicu mesa u potrošnji, a da se nisu poduzimale energične mjere za stabilizaciju proizvodnje prije svega na području izgradnje i racionalizacije preradbenih kapaciteta mesa u zemlji, a zatim i stimulativne mjere za stočarsku proizvodnju u okvirima realne dinamike, kvalitete i cijene.

U pogledu općeg položaja seljaka u proizvodnji i na tržištu dobru je ilustraciju s poljoprivrednim kombinatima dao Vladimir Bakarić kad je rekao:⁸⁾

⁷⁾ Popis individualnih poljoprivrednih gospodarstava 1960. i 1969. godine i popis stanovništva 1971. godine, knjiga XII.

⁸⁾ V. Bakarić: Rasprava na sjednici IK CKSKH u pripremi 30. sjednice Predsjedništva CK SKH, Zadruga štampa, Zagreb, 1976. str. 7. i 8.

»PIK-ovi se prema seljaku drže kao svi menadžeri. Postaju, žele da budu u poziciji — skoro bih rekao, eksploatatorskoj, kapitalističkoj i zato ne daju seljaku nikakav uvid ni u ono u što bi oni mogli imati uvid —kad se prodaje kakvi su dohoci ostvareni, kakve cijene itd.«

Iz svega što je rečeno može se zaključiti da je potrebno ne samo razjasniti, već i uspostaviti nove odnose između seoske proizvodnje i ukupne proizvodnje, uključujući i tržište odnosno potrošnju i izvoz roba izravno na inozemno tržište ili turizmom i drugom djelatnosti. Dosadašnja vlastita praksa nije nam dala sva potrebna iskustva, koja bi unapređivala poslovnu funkciju u interesu seoske proizvodnje i potrošača. U tome su najveći domašaji bili u obliku ristorna kod dijela zadruga, poslovnih saveza i nekih poslovnih udruženja koja su nastala iz poslovnih saveza, ali samo kao reakcija na izvanredne zarade na tržištu.

2. NOVI USTAV I POSLOVNA FUNKCIJA INDIVIDUALNOG SEKTORA

Osnovica za uspostavljanje novih odnosa u vremenu poslije 1974. godine svakako su odredbe Ustava, koji daje odgovore na sva pitanja oko budućeg položaja individualnog poljoprivrednog sektora kao sastavnog dijela udruženog rada. U vezi s tim se razjašnjava položaj individualnih poljoprivrednika u njihovim organizacijama (zadugama i osnovnim organizacijama kooperanata) i odnos tih organizacija i ostalih u agroindustrijskom kompleksu i šire od toga.

U odnosu na udruživanje poljoprivrednika u Ustavu se kaže:

»Zemljoradnici mogu svoj rad i sredstva rada udruživati u zemljoradničkim zadrugama ili ih udruživati sa organizacijama udruženog rada.«⁹⁾

»Na osnovu ličnog rada zemljoradnici imaju u načelu isti položaj i u osnovi ista prava kao i radnici u udruženom radu društvenim sredstvima. Odgovarajuća prava i obaveze imaju zemljoradnici i u pogledu udruživanja rada i sredstava, kao i u odnosima razmene na tržištu i kreditnim odnosima.«¹⁰⁾

U odnosu na uređivanje međusobnih odnosa prometnih i drugih organizacija se kaže:

»Odnosi između organizacija udruženog rada koje se bave poslovima prometa robe i usluga i proizvodnih i drugih organizacija sa kojima posluju zasnivaju se na načelima saradnje i samoupravnog udruživanja rada i sredstava u okviru te saradnje. Ove organizacije, na načelima ravnopravnosti, ostvaruju međusobni uticaj na poslovnu i razvojnu politiku, preuzimaju zajednički rizik, obezbeđuju zajedničku odgovornost za proširivanje materijalne osnove i za povećanje produktivnosti rada u proizvodnji i prometu, i učestvuju u dohotku ostvarenom ovom saradnjom prema doprinosu ostvarivanja tog dohotka.«¹¹⁾

9) Ustav SFRJ, Privredni pregled, Beograd, 1975. st. 1 čl. 62.

10) Isto, st. 2 čl. 61.

11) Isto, st. 1 čl. 43.

Dakle, odredbe Ustava su jasne, ali se postavlja pitanje da li će se, kako i kada ostvariti odnosno prije svega kako će se ostvarivati promjena položaja poljoprivrednika u odnosu na sadašnje nepovoljno stanje u kojemu je poljoprivredni proizvođač pretežno objekt, uveden na kupoprodaju njegovih roba, a ne subjekt u odlučivanju o cjelini dohotka u čijem stvaranju učestvuje.

U tome pogledu u SR Hrvatskoj, neposredno nakon donošenja Ustava, a posebno donošenjem Zakona o udruženom radu, prisutne su izvjesne aktivnosti koje polaze od odredbi ovih dokumenata.

Kako se tu radi o praktičnim rješenjima pojavljuju se dileme i pitanja, pa o nekima od njih treba šire raspravljati, što se u praksi čini oko organizacijskih oblika udruživanja u udruženom radu i oko novih odnosa u zajednički stvorenom dohotku.

Prije svega prisutna je »dilema«, kad se radi o individualnim poljoprivrednicima, da li se njihova organizacija u koju se udružuju (zadruga ili OOK) treba ili ne treba, odnosno još drastičnije, da li se smije ili ne smije baviti prometnom funkcijom?

To zapravo nije dilema, jer nema svoju osnovicu u odredbama Ustava i ZUR-a, već je to pitanje rezultat dosadašnjih pogleda dogmatičara koji u organiziranom seljaku vide neprijatelja socijalizma, a podršku im daju konkretne strukture udruženog rada koje se zalažu za stare odnose u kojima je moguće vršiti eksproprijaciju dohotka poljoprivrednika u kupoprodaji njegovih proizvoda, pa se i dalje nudi kao dilema.

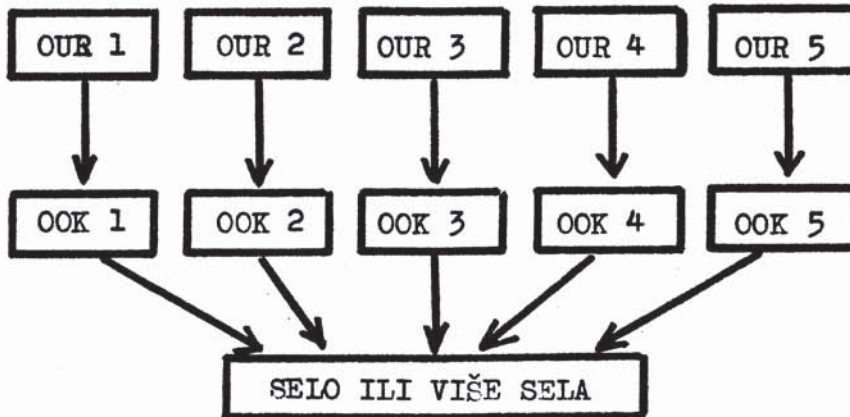
Na istoj osnovi postavlja se pitanje da li smo, za zadrugu ili za osnovnu organizaciju kooperanata? To pitanje ne postavljaju poljoprivrednici, već iste strukture koje žele zadržati prije uspostavljenju monopolnu poziciju u dohodovnim odnosima sa selom, pa misleći da će to lakše moći nastaviti kroz osnovnu organizaciju kooperanata izjednačujući je s dosadašnjom osnovnom organizacijom za kooperaciju, grčevito se zalažu protiv formiranja zadruga u selima.

U vezi s načinom organiziranja realno je pitanje oko izbora tzv. linijskog i teritorijalnog principa organiziranja (dijagram 1 i 2). Pod linijskim se podrazumijeva izravna veza pojedinih preradbenih kapaciteta sa sirovinskom bazom u selu (proizvodnja mesa, mlijeka, duhana, ratarskih proizvoda itd.) koju se onda pokušava ostvariti kroz 00 kooperanata kao organizacioni oblik, a pod teritorijalnim principom se misli na stvaranje jedinstvene organizacije sela u kojoj se organizira cjelokupna proizvodnja, a dalje se uspostavljaju odnosi po pojedinim robama prema odgovarajućim preradbenim kapacitetima i tržištu.

Polazeći od osnovne premise iz Ustava i ZUR-a — racionalnosti u ostvarivanju dohotka — logičnije je uspostavljanje jedinstvene organizacije sela u pretežnom broju primjera. Međutim, prema tome je prisutan vrlo jak otpor, što se izražava podjelom etiketa svima onima koji o tome na takav način razmišljaju, da žele stvoriti zadružnu državu, jer to znači, kako se tumači, formiranje zadruga, što je očito protiv njihovih interesa. U stvari, te snage nisu niti za 00 kooperanata na odredbama ZUR-a, jer, da to jesu, onda bi

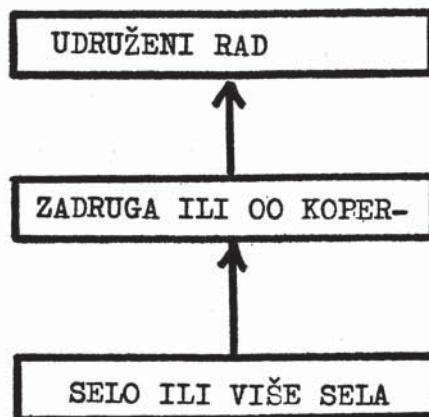
Dijagram 1

Organiziranje "po linijama roba"

Dijagram 2

Organiziranje "po teritorijalnom principu"

se moralo shvatiti da se na objašnjeni način može organizirati i 00 kooperata (jedna ili više), ovisno o stvarnim interesima individualnih poljoprivrednika i radnika u udruženom radu, kao preduvjet za uključivanje poljoprivrednika u cjelinu udruženog rada.

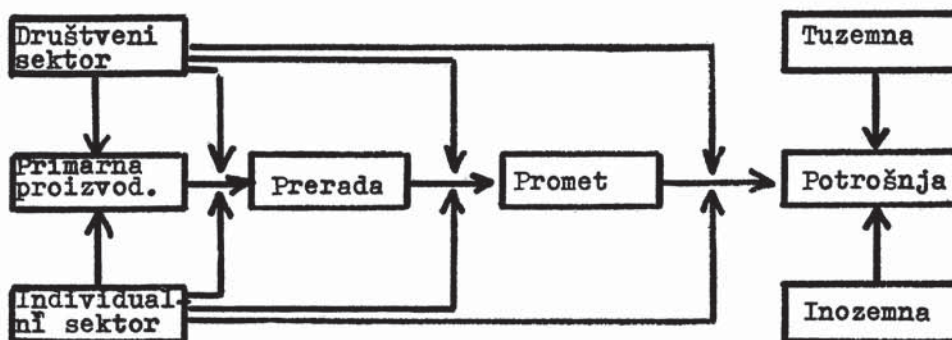
Sve rasprave u provedbi ZUR-a, prvenstveno u poljoprivrednim kombinatima pokazuju da se teško izlazi iz dosadašnjih odnosa, jer se uporno nudi samo OOK kao organizacijski oblik organiziranja poljoprivrednika. U najvećem broju primjera nudi se jedna OOK za područje djelovanja cijelog kombinata (tu su područja i po nekoliko općina), a da se u većim središtima konstituiraju radne jedinice (otkupne stanice).

Prema tome, lažna je dilema oko izbora organizacijskog oblika i upravo se želi što dulje zadržavati na raspravama oko toga, da bi se što više okretalo od pitanja oko načina i sadržaja rada i uspostavljanja čistih dohodovnih odnosa između seljaka i radnika, između primarne proizvodnje i prerade, između proizvodnje i prometnih organizacija i potrošnje itd.

Uz pretpostavku da ćemo istrajati u striktnom poštivanju odredbi Ustava, ZUR-a i drugih zakona i da ćemo urediti odnose između kombinata i sela, a isto tako između postojećih zadruga i sela u kojima na drugi način postoje iste tendencije kao i u kombinatima, postavlja se pitanje, kako za sve postojeće organizacije u selu, tako i za sve nove koje će se konstituirati te za neudružene poljoprivrednike, kako će se uspostavljati konkretni odnosi u cjelokupnom procesu reprodukcije — od primarne proizvodnje, preko prerade, prometa, financiranja itd, pa sve do potrošnje. U tome pogledu, u suštini, nema razlike između položaja poljoprivrednika i radnika, jer je seljak isto tako kao i radnik u udruženom radu u primarnoj proizvodnji jednako zainteresiran za rezultate svoga rada koji mogu biti različiti u konkretnim tokovima roba do potrošnje. To je centralno pitanje kojemu treba obratiti najveću pažnju. U vezi s tim u zadrugarstvu se otvorilo pitanje izbora tokova pojedinih roba do tržišta i potrošnje, pri čemu je u središtu pažnje uspostavljanje više pravaca koji se prikazuju u dijagramu 3.

Dijagram 3

Tokovi roba od primarne proizvodnje do potrošnje

Iz prethodnog dijagrama se vidi da je moguće iz primarne proizvodnje uspostavljati odnose s potrošnjom, bilo na tuzemnom, bilo na inozemnom tržištu, izravno ili preko preradbenih kapaciteta i prometnih organizacija. U tome je gotovo u istom položaju društveni kao i individualni sektor proizvodnje, jer je proces proizvodnje društvena kategorija i u odnosu na tržište je u istom položaju.

Kako je u većini naših proizvodnih regija izgrađeno više preradbenih kapaciteta poljoprivrednih proizvoda, normalno je da dio primarne proizvodnje prolazi kroz te kapacitete i zatim nastavlja put ka potrošaču preko trgovinske mreže (meso, mlijeko, dio povrća i sl.).

Dio roba proizvedenih u primarnoj proizvodnji pripremljen je za put ka potrošaču putem trgovinske mreže, tako da nema potrebe prolaziti proces prerade (dio voća, povrća, grožđa, šumskih plodina itd.).

Ostali dio roba iz primarne proizvodnje priprema se za put do potrošača (sva roba koja se prodaje izravno na tržnicama u potrošnim središtima koja ne prolazi fazu prerade i prometne organizacije).

U vezi s izborom puteva roba od primarne proizvodnje do potrošača postoje točke neracionalnosti, koje su često s tako visokim stupnjem djelovanja na cijenu ukupne proizvodnje određenog proizvoda, da predstavljaju usko grlo cjelokupnog procesa reprodukcije. Eklatantan je primjer za to proizvodnja mesa u kojoj su klaonički i preradbeni kapaciteti to usko grlo iz razloga koji nisu izvan samih tih kapaciteta, već su tu prisutni prvenstveno unutrašnji problemi organizacija koje se bave tom fazom rada. Osnovni problemi proizlaze iz loše organizacije rada, slabog iskorištenja sirovine, skupe gradnje »paralelnih« kapaciteta koji se ne koriste u potrebnom stupnju, preklapanje u asortimanu proizvodnje, prevelik broj zaposlenih itd. Rezultat toga su gubici koji se stvaraju neovisno od cijene sirovine. Naime, u toj industriji su gubici u posljednjih 5—10 godina prisutni bez obzira na visinu otkupnih cijena stoke (to se u prvom redu odnosi na tu industriju u SR Hrvatskoj).

Ako se problemima nagomilanim u mesnoj industriji pribroje neracionalnosti primarne proizvodnje (koja se često proglašava krivom za sve probleme u proizvodnji mesa), kao i one koje se nalaze u zastarjeloj organizaciji i neopremljenosti prometnih organizacija u kojima se opskrbljuje potrošač (a ti nisu beznačajni), onda je razumljivo zašto je ta proizvodnja nestabilna kod seljaka i kod društvenih organizacija.

Prema tome, nerealno je prihvatiti jednostranu kvalifikaciju seljaka i njegovo ponašanje u proizvodnji mesa kad se zna da je isti problem u društvenoj proizvodnji koja se osim toga uvijek nudi s višom cijenom od seljačke (meso, mlijeko i dr.), što se kompenzira višom razinom društvenih beneficija (premije i kompenzacije). Uostalom, tu leži razlog zašto se društveni sektor poljoprivrede ne bavi stočarstvom, već isključivo ratarskom proizvodnjom za koju je postojala društvena potreba za visokim subvencijama u čemu je nađen račun, pored onoga što je tu tehnološki razvitak tekao brže nego u stočarskoj proizvodnji.

Rezultat takvih i drugih odnosa je da su se cijene pojedinih vrsta stoke u 1975. godini kretale gotovo na razini iz doba društveno-ekonomske reforme — 1965. što se ne može naći npr. u cijenama industrijskih proizvoda koje nužno ulaze u cijenu proizvodnje mesa (prema računima upravo u toj godini u SRH su u cijeni poljoprivredne proizvodnje učestvovala cijene repromaterijala, mehanizacije i dr., dakle industrijskih proizvoda s preko 52%).

Stoga je za ostvarivanje racionalnije proizvodnje mesa u cjelini, nužno činiti drastične intervencije u svim fazama proizvodnje, prerade, prometa i potrošnje mesa, što zahtijeva značajna dodatna financijska sredstva, jer se npr. u mesnoj industriji Hrvatske posluje sa preko 95% tuđih sredstava, što je nastalo kao rezultat stalnog zaduživanja za sanacione kredite, koji zapravo nisu bili sanacioni, već imaju sva obilježja ostalih kredita, pa su kamate na tuđa sredstva tolika da prelaze često visinu dohotka u pojedinim fazama rada.

Isto tako, na području primarne proizvodnje, potrebne su promjene u organizaciji i tehnologiji rada, naročito na individualnom sektoru, za što se otvaraju određene mogućnosti putem organizacijskih i dohodovnih rješenja u procesu udruživanja rada i sredstava individualnih poljoprivrednika, u skladu sa Zakonom o udruženom radu. Ali, tehnologiju ne može promijeniti seljak sam.

Naravno, i prometne organizacije traže svoju rekonstrukciju za unapređenje tehnologije prodaje, skladištenja, pakovanja i dr. u plasmanu mesa, što također traži određena financijska sredstva.

Poseban su problem odnosi koji su se uspostavljali u vezi s egzistencijom stočnih sajmovi koji su se reproducirali kao instrument protiv seljaka, a tek su prividno bili tzv. slobodno tržište stoke.

Kao oblik, sadržaj i mjesto sajmovi su najprimitivnija organizacija prometa stoke koja je davno napuštena u naprednim zemljama svijeta, a u nas je ostala kao izvor neorganiziranosti u agroindustrijskom kompleksu i nesposobnosti kadrova u udruženom radu i izvan njega da se ova i slična pitanja uredi na racionalniji način. To je ujedno i izvor birokratskih odnosa koji su se tu predugo zadržali.

Novim Zakonom o prometu roba i usluga u SR Hrvatskoj, iz 1977. godine, stvorene su pretpostavke za ukidanje tog egzemplara.

Intervencije u procesu proizvodnje mesa moraju teći sinhronizirano i na osnovi optimalnih ekonomskih računica, za što treba prethodno stvoriti dobre kadrovske pretpostavke, kao i visok stupanj usuglašenosti pojedinih društveno-političkih zajednica koje su u dosadašnjem procesu izgradnje neracionalnih kapaciteta, zajedno s udruženim radom imale odlučujuću ulogu.

Kod drugih roba, kad se radi o proizvodnji individualnog sektora, a to je prvenstveno voće i povrće, jer su ostale robe dobrim dijelom u tokovima prema preradbenim kapacitetima (mlijeko, grožđe, duhan i dr.), s više ili manje problema obuhvaćene organizacijom koja u sadašnjoj etapi predstavlja zadovoljavajuće rješenje, postavlja se pitanje izbora puta do potrošača i to iz razloga što je tu jaka monopolna pozicija trgovinskih organi-

zacija s klasičnim, kupoprodajnim pristupom prema primarnoj proizvodnji, bez spremnosti za kompleksniju organizaciju te proizvodnje na dugoročnim principima i uz zajedničko ulaganje rada i sredstava.

Rješenje je u promjeni ponašanja naslijeđene trgovinske mreže (jednim dijelom je ta mreža nastala iz bivših poslovnih saveza koje su konstituirale zadruge i poljoprivredna dobra, gdje je bio u to vrijeme ostvarivan princip učešća u zajednički ostvarenom dohotku kroz oblik ristorna, dakle, radilo se na otvoreni račun, što je prelaskom u klasičnu trgovinu napušteno), za što postoji vjerojatnosti ako se dosljedno provedu odredbe ZUR-a.

Alternativa tome rješenju je izgradnja vlastite »zelene linije« zadržanih i drugih organizacija u primarnoj proizvodnji u kojoj bi se uspostavila vlastita organizacija prometne funkcije, u kojoj bi bilo moguće ostvariti zajedništvo dohotka i samoupravna koncepcija planiranja u toj proizvodnji. To je linija koja zaobilazi preradbene kapacitete i naslijeđene prometne organizacije i spaja se izravno s potrošačem u maloprodaji, što je moguće ostvariti posebno u velikim gradovima koji prethodno moraju izgraditi, zajedno sa zainteresiranim udruženim radom, uvjetne kapacitete (hladnjače, prijevozna sredstva, manipulativni i maloprodajni prostor).

Tako npr. moguće je na području Zagreba ovom linijom ostvariti značajnu prodaju roba cijele Hrvatske, a posebno iz područja Dalmacije, što se inače razmatra u Zadružnom savezu Hrvatske kao praktična mogućnost.

Pretpostavka za uspješno funkcioniranje te linije u Zagrebu je uklanjanje svih oblika monopola domicilne trgovine (koja je organizirana u dvije faze: veleprodajnoj i maloprodajnoj), tako da pod jednakim uvjetima organizacije (prethodno udružene na tome programu) iz primarne proizvodnje i trgovinske u Zagrebu ili van Zagreba, obavljaju proces pripreme roba za maloprodaju. Također tu jednakost treba ostvariti u samoj maloprodaji s kojom se treba uspostavljati izravna veza od veletržnice, kao sabirnog središta svih roba iz primarne proizvodnje. Istovremeno nužno je onemogućiti prekupništvo i nakupništvo u veletržnici, kao i na otvorenoj tržnici u maloprodaju, koju treba maksimalno snabdjeti robama iz »zelene linije« preko kapaciteta veletržnice.

Naravno, u izboru bilo kojeg od navedenih putova zadrugarstvo i cjelokupna primarna proizvodnja moraju računati s ulaganjem financijskih sredstava u prometnu funkciju, pa i od veličine tih sredstava ovisi konačan izbor puta, o čemu ubrzo treba donositi konkretne odluke. To je preduvjet za uspostavljanje višeg stupnja organiziranosti u poslovnoj funkciji, a to znači sužavanje prostora stihijnom djelovanju nepovoljnih tržišnih tendencija, naročito stečenih monopolnih pozicija dijelova udruženog rada.

Spomenuta organizacija ne bi bila novost u poslovnom svijetu, jer je npr. zadrugarstvo u zapadnoj Evropi razvilo upravo takvu organizaciju tržišta u zavidnim razmjerima.

Za daljnji razvitak poslovne funkcije individualnog poljoprivrednog sektora značajnu ulogu mogu odigrati poslovne zajednice i zajednice udruženog rada za međusobnu plansku i poslovnu suradnju.

U Zakonu o udruženom radu u vezi s udruživanjem u poslovne zajednice se, pored ostalog, kaže:

»Radnici mogu samoupravnim sporazumom udružiti svoje organizacije udruženog rada u poslovnu zajednicu kada su, da bi ostvarili svoje djelatnosti i razvoj, proizvodno, radno i poslovno povezani radi zajedničkog utvrđivanja podjele rada, međusobnog unapređivanje uvjeta rada i poslovanja, ispitivanja tržišta, usklađivanja proizvodnje određene robe i usluga, zajedničkog istupanja na domaćem i stranom tržištu, znanstveno istraživačkog rada, obrazovanja kadrova, zdravstvene zaštite te radi ostvarivanja drugih zajedničkih interesa u radu i poslovanju.«¹²⁾

»U poslovnu zajednicu mogu se udružiti poljoprivredne zadruge i drugi oblici udruživanja poljoprivrednika te druge zadruge.«¹³⁾

Praktično stanje u SR Hrvatskoj je danas u odnosu na formiranje poslovnih zajednica takvo, da se prvenstveno radi na transformiranju poslovnih udruženja koja po odredbama pozitivnih zakonskih propisa moraju prestati s radom ili se transformirati u odgovarajuće organizacije predviđene ZUR-om (dosadašnja poslovna udruženja za mehanizaciju, za stočarstvo, za sjemenarstvo i sl.).

Uz to se formiraju i nove poslovne zajednice, uglavnom u zadrugarstvu (tri na području zagrebačke regije, u općini Đurđevac, Beli Manastir i dr.), kao i u agroindustrijskom kompleksu (za voće i povrće).

Proces formiranja poslovnih zajednica praćen je određenim slabostima od kojih je jedna na području sadržaja rada, a odnosi se na shvaćanje da je prvenstven zadatak i potreba formalnim transformiranjem udovoljiti zakonskom propisu, a dalje nastaviti raditi prvenstveno u interesu naslijeđenih kolektiva iz poslovnih udruženja, kad se radi o poslovnim udruženjima, a kod novoosnovanih poslovnih zajednica na shvaćanje, kao i kod ovih koje se transformiraju, da se u poslovnim zajednicama treba obavljati u prvom redu posrednička i prometna funkcija za potrebe članica u prodaji i nabavi robe. Zbog toga su se sve te poslovne zajednice susrele s problemom konkurencije klasične trgovine koja u njima vidi nove organizacije za obavljanje trgovinske funkcije, a udružene članice još jedan novi doprinos za održavanje administrativnog aparata u tim poslovnim zajednicama. To onda postaje opravdanje za rukovodne osobe u redovima članica da i dalje nastavljaju »štetnju« po tržištu za sitnu prodaju ili kupnju roba za potrebe njihovih organizacija, tako da se otvorio dijalog između radnika u poslovnim zajednicama i članica poslovne zajednice o pitanjima ponašanja oko dogovorenih poslova.

Međutim, u odnosu na poslovne zajednice u kojima su udružene zadružne organizacije u Hrvatskoj, samoupravni organi (prije svega Skupština) Zadružnog saveza Hrvatske usvojili su stavove koji se temelje na ZUR-u kad se radi o praktičnoj organizaciji.

Naime, ocijenjeno je da poslovne zajednice pored toga što trebaju biti mjesto dogovora svih zainteresiranih faza jedinstvenog procesa reprodukcije

12) Zakon o udruženom radu, st. 1. čl. 388, Skupština SFRJ, Beograd, 1976.

13) Isto, st. 3, čl. 388.

je u proizvodnji i potrošnji određenih vrsta roba, moraju preuzeti funkciju programiranja proizvodnje i usklađivanja razvoja, s nastojanjem da se do maksimuma iskoriste potencijalne mogućnosti područja na kojemu djeluju, te da budu u funkciji unapređenja poljoprivredne proizvodnje.

Prema, tome, pitanje komercijalne funkcije je samo dio rada koji se treba obavljati u sklopu cjeline poslovne funkcije poslovnih zajednica odnosno udruženog rada u poslovnim zajednicama.

Kod poslovnih udruženja, u njihovom transformiranju, još uvijek je prisutna dilema da li svi radnici udruženja mogu činiti radnu zajednicu nove poslovne zajednice ili ne. Tu je prisutno i pitanje stečene imovine koju po zakonskim propisima treba vratiti članicama poslovnih udruženja, pa i tamo gdje su bile osnovane osnovne organizacije udruženog rada za obavljanje trgovinskog prometa u okviru poslovnih udruženja.

Bez obzira na obaveze u pogledu imovinskih pitanja, za što treba posegnuti za praktičnim rješenjima u okviru zakonskih odredbi, očito je da se u većini dosadašnjih poslovnih udruženja cjelokupan njihov radni kolektiv ne može akceptirati u novoformiranoj poslovnoj zajednici u obliku radne zajednice, koja je, s obzirom na novu ulogu poslovnih zajednica, prema svojim realnim mogućnostima neadekvatna i po troškovima održavanja preskupa.

Zato će se veći dio kolektiva, koji je do sada obavljao konkretan posao prometa (npr. traktora, dijelova traktora i ostale mehanizacije), najvjerojatnije organizirati u radnu organizaciju koja će u novoj poslovnoj zajednici preuzeti konkretan dio poslova u ostvarivanju svojih i interesa ostalih članica poslovne zajednice, a radnu zajednicu koji ima zakonom određene i samoupravnim sporazumom dogovorene zadatke u konkretnoj poslovnoj zajednici, konstituirat će manji broj za to odgovarajućih radnika.

Od zajednica za međusobnu suradnju do sada je konstituirana samo zajednica udruženog rada za međusobnu plansku i poslovnu suradnju za primjenu znanosti putem poljoprivredne službe Hrvatske, kao značajan činilac u unapređivanju proizvodnje, što će imati i svoje izravne pozitivne reperkusije na poslovnu funkciju.

Z A K L J U Č A K

Uz već date ocjene u prethodnom razmatranju, moguće je u odnosu na problematiku razvitka poslovne funkcije individualnog poljoprivrednog sektora zaključiti i sljedeće:

1. Individualni poljoprivredni sektor veličinom svoga učešća u poljoprivrednoj proizvodnji još je uvijek dominantan faktor u osiguranju prehrane stanovništva i snabdijevanja preradbenih kapaciteta dijela industrije prehrambenim sirovinama;

2. U dosadašnjem razvitku bio je prisutan visok stupanj stihijskih odnosa u području poslovne funkcije u kojima su individualni poljoprivrednici bili u nezavidnom položaju u odnosu na izrasle monopolske funkcije drugih privrednih subjekata;

3. Takvom stanju doprinosila je i vrlo niska razina organiziranosti individualnog poljoprivrednog sektora u poljoprivrednim zadrugama i drugim zajedničkim organizacijama.

4. U vremenu nakon 1962. godine, kad je nastupila masovna likvidacija zajedničkih organizacija, napušteni su već prije konstituirani oblici poslovnog organiziranja poljoprivrednika (poslovni savezi i zadržna poduzeća), koji su pokazivali dobre rezultate u vrijeme svojega postojanja u cjelini, a posebno u uspostavljanju dohodovnih odnosa u iznosu od primarne proizvodnje sela, pa sve do potrošnje, kroz ristorno kao oblik konačne raspodjele zajedničkog dohotka nakon verifikacije na tržištu;

5. Novim ustavom i Zakonom o udruženom radu stvoreni su preduvjeti, u smislu djelovanja društvenih normi u ponašanju, za likvidaciju svih monopolskih organizama kao instrumenata za ekspropijaciju dohotka seljaka, koje međutim uz mnogo napora tek treba provesti;

6. U izboru puteva u kretanju roba od primarne proizvodnje u individualnom sektoru do potrošnje moguća su različita rješenja od kojih treba izabrati ona koja su društveno najracionalnija, jer od toga ovisi veličina dohotka koji će ostati za zajedničku raspodjelu — individualnim poljoprivrednicima i radnicima u udruženom radu u cjelokupnom procesu reprodukcije;

7. Od izbora puta, koji će biti različiti, ovisno o vrsti roba i datim mogućnostima cjeline udruženog rada, bit će ovisno investicijsko angažiranje za suvremeno opremanje svih funkcija za ostvarivanje efikasnog poslovanja, pa je potrebno prići projektiranju konkretnih zadataka, a zatim i udruživanju sredstava za njihovo izvođenje;

8. Uz sve navedene slabosti novih poslovnih zajednica i onih koje nastaju transformiranjem dosadašnjih poslovnih udruženja, prvi rezultati pokazuju svu opravdanost takvog oblika poslovnog i interesnog organiziranja, pa i dalje treba raditi na njihovom rasterećivanju od svih onih poslova koji pripadaju udruženim članicama, a razvijanju onih koji predstavljaju stvarni doprinos njihovom poslovnom organiziranju i ekonomskim efektima poslovanja, pri čemu, pored komercijalne funkcije, treba razvijati razvojnu, organizacijsku i sl. funkciju;

9. Sustav poslovnih zajednica mora biti u funkciji razvitka novih dohodovnih odnosa i samoupravne koncepcije planiranja na temeljima ZUR-a, što je osnovna pretpostavka za njegovu otvorenost prema svim objektivno zainteresiranim članicama, kako udruženih poljoprivrednika, tako i svih drugih organizacija udruženih radnika;

10. U cjelokupnom poslovnom organiziranju mora biti prisutna dobrovoljnost na bazi interesa realno zainteresiranog članstva, a ne teritorijalna opredijeljenost s tendencijom izgradnje totalitarnog sustava s neracionalnim postupcima u procesu rada, što vodi reprodukciji birokratskih odnosa i državnoj intervenciji u cilju zaštite skupe cijene tako izgrađene monopolske strukture.